

Een MER met veel natuurinformatie was al klaar, maar...

Het doek valt voor ENCI

De ENCI-groeve in vroeger tijden

Na bijna tachtig jaar komt er een eind aan de mergelwinning door ENCI, de Eerste (en enige) Nederlandse Cement Industrie, gevestigd bij de Sint-Pietersberg in Limburg. De groeve alhier is inmiddels dieper dan de berg ooit hoog was. Het MER en de vergunningaanvragen voor een diepere winning lagen al klaar. Gedeputeerde Staten van Limburg hadden zelfs al aangegeven positief tegenover de plannen te staan. Maar op 19 oktober 2004 gaf het moederbedrijf in Heidelberg aan de klinkerproductie en daarmee de mergelwinning in Maastricht te zullen stoppen. Bij de milieuorganisatie ENCI-Stop kon de vlag in top. Wat achterblijft, is een on-Nederlands en fascinerend gebied – waar zelfs een Oehoe heeft gebroed. Plannen voor de afwerking zijn momenteel in de maak. Het verhaal van ENCI is een verhaal van een jarenlange strijd tussen natuur- en cultuurhistorisch belang versus economisch belang.

MARJA VAN ECK

De auteur

Marja van Eck (030-2347625, meck@eia.nl) is werkgroepsecretaris bij de Commissie voor de milieueffectrapportage. Zij bedankt ENCI voor het beschikbaar stellen van fotomateriaal en het kritisch doorlezen van de tekst. Het artikel is geschreven op persoonlijke titel.

De Sint-Pietersberg is de enige plaats in Nederland waar al jarenlang grootschalig mergel (kalksteen) wordt gewonnen voor de cementproductie. Oorspronkelijk vond de winning ondergronds plaats. Op deze wijze is een deel van het omvangrijke gangenstelsel van de Sint-Pietersberg ontstaan. Vanaf 1916 schakelde men over naar open dagbouw. Met de verwerving van de groeve Lichtenberg en de plannen voor de bouw van een cementfabriek begon

al in de twintiger jaren van de vorige eeuw met krantenpolemieken, handtekeningenacties en Kamervragen de discussie over aantasting van natuur, cultuurhistorische waarden en woonmilieu versus het belang van de productie van bouwgrondstoffen.

Maar het bedrijf kwam er en de uitbreidingsplannen volgden elkaar op. Steeds opnieuw bleek de productiecapaciteit te klein om aan de vraag te voldoen. Soms wonnen de tegenstan-

ders: zo krijgt ENCI in 1989 na een procedure van 13 jaar toch geen toestemming om op het Plateau van Margraten mergel te winnen. Maar vaak gaven economische belangen de doorslag. Na de Tweede Wereldoorlog was de behoefte aan bouwgrondstoffen voor de wederopbouw immers groter dan ooit.

Bovendien was (en is) ENCI in Limburg een belangrijke werkgever. In hoogtijdagen werkten er wel 1200 werknemers. Het bedrijf voerde een vooruitstrevend sociaal beleid – met kolengeld, een eigenpensioenfonds, financiële regelingen voor eigen woningbezit, een eigen reisvereniging en een bloeiende personeelsvereniging met vele onderafdelingen (waaronder de voetbalclub, het koor en de hengelclub met eigen visvijver). Toch zien vele Limburgers met lede ogen aan dat van het Nederlandse deel van de Sint-Pietersberg inmiddels alleen de wanden nog staan. De groeve is dieper dan de berg ooit hoog was. In het gat past de complete binnenstad van Maastricht.

Nog 40 meter dieper?

ENCI kreeg in 1988 een nieuwe ontgrondingsvergunning. Die maakte het mogelijk in een concessiegebied van 135 hectare tot een diepte van 5 meter boven NAP kalksteen af te graven. Deze vergunning had een looptijd tot 2010. Al snel bleek dat door zuinig met de kalksteen om te gaan de vergunde hoeveelheid nog tot 2030 toereikend zou kunnen zijn.

Toch startte ENCI in 2003 al een m.e.r.-procedure. Men wilde verkennen wat de mogelijkheden zouden zijn om dieper te winnen en zo de continuïteit van de bedrijfsvoering tot in 2050 te verlengen. Er was in de groeve namelijk kalksteen aanwezig tot 35 meter onder NAP. Deze dieper gelegen kalksteen was wel van slechtere

kwaliteit dan de kalksteen in de hoger gelegen formatie. Alleen door die twee kwaliteiten te mengen zou het product aan de kwaliteitseisen kunnen voldoen. Daarom moest ENCI tijdig weten wat de mogelijkheden voor de toekomst zouden zijn.

In de richtlijnenfase brachten de deskundigen van de Commissie m.e.r. naar voren dat er goed onderzoek nodig zou zijn naar het risico van dieper winnen. Onder de groeve ligt namelijk onder hoge druk grondwater met een verhoogd zoutgehalte in het Carboon. Als de groevebodem zou 'open breken', zou dat water ongecontroleerd omhoog komen en tot onomkeerbare, belangrijk nadelige milieueffecten kunnen leiden. Een tweede aandachtspunt was dat de ENCI-groeve wordt omgeven door allerlei beschermde natuur: vier Habitatrictlijngebieden, een Beschermde Natuurmonument en de Ecologische Hoofdstructuur. Het MER zou dus moeten uitwijzen of nieuwe vergunningen voor ENCI niet alleen milieuverantwoord, maar ook natuurwetgevings-juridisch kloppend zouden zijn.

Tot slot was het woon- en leefmilieu een belangrijk punt. Niet omdat de mergelwinning zelf nu zoveel overlast veroorzaakt, maar de omwonenden klaagden wel over geluid-, stank- en stofoverlast van de cementfabriek, en over hinder van het transport. Wanneer de winning nog weer langer zou doorgaan, zou ook de fabriek langer in bedrijf blijven. Ook dit leefbaarheidsaspect zou in het MER tot uitdrukking moeten komen.

Opkwellend Carboonwater

De onderzoeken naar de stabiliteit van de groevebodem en naar de mogelijke aantasting van beschermde natuur waren zeer bepalend voor de vraag of verdere uitwerking van de voorge-

nomen activiteit nog zin had. Daarom heeft de Commissie de deelrapporten over deze onderwerpen voorgetoetst.

Die voorttoetsing leek lastig te worden, omdat er in Nederland niet zoveel deskundigen zijn op het gebied van steengroeves. Het onderzoeksbureau waar de werkgroepleden van de Commissie werkten, werd door ENCI ingeschakeld om het MER te maken. Daardoor konden deze deskundigen niet meer in de werkgroep blijven voor de toetsing. Gelukkig was er een goede Vlaamse deskundige beschikbaar, die het werk kon overnemen.

Uit het stabiliteitsonderzoek kwam in ieder geval duidelijk naar voren dat 40 meter dieper winnen te riskant zou zijn. Een winning tot -10 m NAP zou echter wel verantwoord kunnen zijn, mits steeds in stroken zou worden gewerkt en de groeefloer met silex (de stukken harde steen die voor de cementproductie niet bruikbaar waren) zou worden afgedekt: 'smart mining'. Het voornemen werd aldus bijgesteld.

De Oehoe en de Spaanse vlag

Voor de natuurbescherming lag het allemaal nog veel complexer. Vanwege de aanwezigheid van hellingbossen en kalkgraslanden komen in en rondom de ENCI-groeve op een klein oppervlak heel veel bijzondere soorten voor. Het MER zou moeten aantonen dat de voorgenomen activiteit geen significante effecten heeft voor deze beschermde habitats en soorten.

Het onderzoek begon al met de onduidelijkheid of het concessiegebied, inclusief de groeve, nu wel of niet tot de Ecologische Hoofdstructuur behoort en welke regels van toepassing zijn. De overwegingen, haken en ogen en redelijkerwijs te trekken conclusies zijn te omvangrijk en com-

De visvijver!

plex om hier te beschrijven. Het MER had er zes pagina's voor nodig om de problematiek te schetsen en tot voorwaardelijke, tentatieve conclusies te komen: een gevolg van de complexiteit van het Nederlandse ruimtelijke ordenings- en natuurbeschermingsrecht en de onduidelijkheid van de status van bepaalde gebieden. Toch was dit punt niet onbelangrijk, vooral in de discussie over *D'n Observant*. Op een deel van het vergunde concessie terrein had ENCI namelijk in het verleden de afgegraven dekgrond van de groeve gestort. Op deze nieuwe 'berg' had zich in de loop der tijd interessante flora en fauna ontwikkeld. Toen ENCI verwachtte ook bij Margraten te kunnen gaan winnen, was *D'n Observant* voor het publiek opengesteld. Maar in een maximale exploitatie van de ENCI-groeve zou ook het afgraven van dit deel van de concessie passen. Dit tot groot verdriet van een deel van de Maastrichtenaars.

Ook de soortenbescherming kende enige stevige hobbels:

- Wat te denken van de Oehoe die vier jaren achtereenvolgend bij de door de graafwerkzaamheden ontstane steile wand van de ENCI-groeve (als enige plek in Nederland) een nest bouwde en er succesvol op broedde? De Oe-

Foto: ENCI

Dit is de Oehoe *himself* van de ENCI-groeve. In de praktijk bleek hij weinig last te hebben van de graafactiviteiten, maar zijn nest lag wel binnen de 42 dB(A)-contour.

Het productieproces van cement in een notendop

Na het afgraven en opzij leggen van de bovenliggende lagen leem, zand en grind wordt de mergel in brokken afgegraven. De brokken worden naar de fabriek getransporteerd, gebroken en vermalen. Na toevoeging van toeslagstoffen (ijzer-, aluminium- en siliciumoxide) wordt het meelmengsel in een 180 meter lange roterende oven op 1450 graden C tot 'klinker' gebrand.

In het verleden werd de mergel als natte pap in de cementoven gevoerd. Door het droog invoeren van de mergel is een enorme energiebesparing bereikt. Het betekende wel dat ENCI de groeve moest bemalen om mergel in den droge te kunnen winnen.

De oven draait voor driekwart deel op alternatieve brandstoffen zoals zuiveringsslib of diersmeermel. De klinkerbolletjes die ontstaan, worden tot poeder vermalen. Daarna vindt menging plaats met hoogovenslak, poedervliegias en bindtijdregelaar. De receptuur bepaalt de soort cement die ontstaat.

In Maastricht wordt vooral portlandcement geproduceerd met een relatief hoog gehalte aan klinker, in IJmuiden en Rotterdam wordt hoogovencement gemaakt met een hoog gehalte aan hoogovenslak. Na de beëindiging van de mergelwinning in de Sint-Pietersberg zal de activiteit van ENCI in Maastricht nog bestaan uit het malen en verpakken van cement.

hoe is een Bijlage I-soort in de Vogelrichtlijn. In de praktijk bleek hij weinig last te hebben van de graafactiviteiten, maar zijn nest lag wel binnen de 42 dB(A)-contour.

- En hoe zit het met de Spaanse vlag, die onder meer op *D'n Observant* werd gesignaleerd? Het is een prioritair soort, die in bijlage II van de Habitatrichtlijn staat. Dat wil zeggen dat hij dermate zeldzaam is dat zijn leefgebied als Speciale Beschermingszone moet worden aangewezen. Zó zeldzaam zelfs, dat deze vlinder in Nederland niet (!) op de lijst van beschermde soorten staat.
- En wat betekent de voorgenomen activiteit voor het gegeven dat er in het gebied zo veel vleermuizen zijn, die de gangen van de Sint-Pietersberg als uitvalsbasis hebben?

Ook vroeg de grondwateronttrekking van ENCI nog aandacht. In het Habitatrichtlijngebied Jekerdal ging het namelijk mede om waterafhankelijke habitattypes. De Belgen lieten via diverse kanalen al weten dat ze vreesden voor verdroging in België bij uitbreiding van de grondwateronttrekkingen bij ENCI. Nu was in het gebied al eerder sprake van verdroging, onder meer door de aanleg van het Albertkanaal en andere waterhuishoudkundige ingrepen. De vraag was derhalve of de grondwateronttrekking van ENCI de laatste nekslag zou zijn, of dat de invloed ervan mitigeerbaar en in het totaal vrijwel verwaarloosbaar was. Het MER zat op de tweede lijn, hetgeen door de toetsing van de betrokken deskundige (met enige aandachtspunten en kanttekeningen) werd bevestigd.

Tot slot is ook de cultuurhistorische waarde van de Sint-Pietersberg en omgeving – met historische bebouwing en het omvangrijke gangenstelsel – een aspect dat bij de besluitvorming zou moeten meewegen.

Mede aan de hand van wat suggesties van de werkgroep bij de voortoetsing beschreef het MER alle voor- en nadelen zo goed mogelijk. De conclusie in het MER luidde dat het voornemen ook qua natuuraantasting 'vergunbaar' zou zijn. De Commissie is niet meer aan het toetsen van deze MER-uitkomsten toegekomen. De procedure lag toen al stil. Maar zeker was wel dat de vergunning door de acties van de bewonersgroep ENCI-Stop bij de rechter zou zijn gekomen. En of het geheel daadwerkelijk de rechterlijke toets bij de Raad van State zou hebben doorstaan? Daarvoor zou niemand vooraf zijn hand in het vuur hebben durven steken.

Afwerkingsplan 'Verborgen valleien'

Het moment van de waarheid is niet gekomen. Het MER dat met zo veel zorg is opgesteld, ligt hier en daar wellicht al bij het oud papier. ENCI gaat over tot de nieuwe orde van de dag. Dat betekent ook: nieuwe plannen maken voor de afwerking van de groeve, nadat de winning zal zijn beëindigd.

In het verleden zijn daarvoor al diverse plannen ontwikkeld. Zo zijn de erosiedalen van de Franse Jura bestudeerd, waar de steile kalkwanden meren met een diepte tot 65 meter omsluiten. Die meren zijn net zo intens blauw als het stukje meer dat nu al in de groeve aanwezig is. Een andere mogelijkheid is het gebied te blijven bemalen en daarmee kalkrijke droogdalen en hellingbossen een optimale ontwikkelingskans te geven. De groeve blijft dan een kalkkrotslandschap, waarin natuurlijke erosieprocessen de vrije hand krijgen.

Je zou bijna zeggen: jammer dat er geen m.e.r.-plicht voor de afwerking is. Ik had althans graag met een werkgroep van deskundigen over de schouder van de plannenmakers meegekeken. Want al met al vind ik de ENCI-groeve een

Foto: Marja van Eck

ronduit fascinerend gebied. Het was een voorrecht om bij het locatiebezoek uitgebreid in dat indrukwekkende gele landschap van on-Nederlandse dimensies rond te mogen kijken. En door de tussentijdse wijziging in de bezetting van de werkgroep mocht ik zelfs twee keer! Als werkgroepsecretaris van de Commissie m.e.r. mag

ik het natuurlijk niet vinden of hardop zeggen, maar als privépersoon denk ik wel eens: als ENCI er niet zou hebben gegraven, zou je de hoogte en de speciale bodemgesteldheid van de Sint-Pietersberg nooit zo indrukwekkend hebben kunnen ervaren als nu.

De rol van m.e.r

In dit project heeft ieder van de betrokkenen zijn rol in het m.e.r.-proces ten volle vervuld.

ENCI is zeer serieus met de m.e.r. omgegaan en heeft kosten noch moeite gespaard om zo goed mogelijke gegevens te presenteren. Maar men vond een actiegroep tegenover zich die net zo gemotiveerd was om verdere uitbreiding van de ENCI-activiteiten tegen te gaan. Eigenlijk is het wel wrang dat maatregelen die ENCI mede ten behoeve van het milieubelang heeft genomen, hebben bijgedragen tot die grote weerstand van de omwonenden tegen het bedrijf. Door zuinig om te gaan met schaarse delfstoffen werd het afbouwen van de werkzaamheden steeds uitgesteld. Het was voor de provincie dan ook een lastig dilemma: hoe weeg je de economische en maatschappelijke aspecten van een bedrijf als ENCI af ten opzichte van die van natuur en (woon-)milieu?

In dat opzicht heb je als Commissie een relatief comfortabele positie omdat je slechts hoeft te kijken of de informatie juist en voldoende volledig is. Dat ook dit soms al lastig is, blijkt uit het voorbeeld van ENCI. Het project illustreert wel hoe belangrijk het is de informatie over mogelijke natuuraantasting bij ingrepen in de omgeving van Vogel- en Habitatrichtlijngebieden goed gestructureerd en zorgvuldig geformuleerd te presenteren. Hoe de diepere winning van ENCI daadwerkelijk voor de Oehoe en de Spaanse vlag zou hebben uitgekapt, zullen we nooit weten. Wel zullen we over enige tijd – afhankelijk van het uiteindelijke plan voor de afwerking – de rijke natuur en het indrukwekkende panorama in de voormalige ENCI-groeve kunnen gaan bewonderen. ▲

Foto: ENCI